FŐNIX – ME

MISKOLCI EGYETEM
UNIVERSITY OF MISKOLC

MEGÚJULÓ EGYETEM FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYI FEJLESZTÉSEK A FELSŐFOKÚ OKTATÁS MINŐSÉGÉNEK ÉS HOZZÁFÉRHETŐSÉGÉNEK EGYÜTTES JAVÍTÁSA ÉRDEKÉBEN

EFOP-3.4.3-16-2016-00015

Rejtő Jenő, a társadalom-paródiák mestere

2021. március 18.

Dr. Fekete Sándor
Miskolci Egyetem BTK
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete
bolblack@uni-miskolc.hu

SZÉCHENYI 2020
MAGYARORSZÁG KORMÁNYA
Európai Unió
Európai Strukturális és Beruházási Alapok
BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

- **1905-1943**
  SZÜLETETT REICH JENŐ

  ÍRÓI ÁLNEVEI: GIBSON LAVERY, P. HOWARD

ÉLETÉT MINTHA P. HOWARD ÍRTA VOLNA…

- Bonyhádi zsidó papírkereskedő harmadik gyermeke;
- Kereskedelmi iskola - kirúgják tanárbántalmazás miatt;
- Bokszedzések: orrnyereg-törés miatt abbahagyja;
- Színitanuló, tehetségtelen, statisztaszerepek;
- *Nagykörút* címen folyóirat barátjával: 1 szám;
- Kirúgják a színházból: nyílt színen elejti Törzs Jenő színészt;
- 19 évesen Heltai Jenő és Márton Miksa ajánlólevelével Berlin, színház;

- Pénzfogytán csavargás: Ausztria, Dalmácia, Konstantinápoly, Ankara, Párizs, Földközi-tenger vidéke, Észak-Afrika;
- Volt hajómunkás, heringhalász, mosogató, idegenlégiós (?);
- Halálhírét keltik, Karinthy hazahívja;
- 1927: Végleg hazatér, sikeres színpadi szerző; *Aki mer az nyer* c. művét 150-szer adták elő;
- Álnéven regényíró, majd saját nevén folytatja; Nova Kiadó; (legendák);
- Sokat és gyorsan dolgozik, éjszakázik, rengeteg kávét és nyugtatót fogyaszt, sokat is keres, de azonnal eljátssza kártyán, lóversenyen, ruletten;
- A „Lipótban” kezeli és rejtegeti Benedek István (legendák);
- Az *Egyedül vagyunk* című nyilas újság cikkének hatására – súlyos betegen munkaszolgálatra hurcolják Ukrajnába;
- 1943. január 1-jén (?) meghal Jevdokovoban (Don-kanyar); „No, ez az év is jól kezdődik!”

SÍR(A)FELIRAT

Ki itt nyugtalankodik csendesen,
Író volt és elköltözött az élők sorába.
Halt harminchat évig, élt néhány napot,
S ha gondolkozott, csak álmodott
Néhány lapot. S mikor kinevették,
Azt hitte, hogy kacagtatott.
Most itt fekszik e nehéz
Temetői hant alatt,
Zöld koponyáján kiüt a csíra
És azt álmodja, hogy él.
Szegény. Béke hangjaira!
Ámen.

A KÁVÉHÁZ, AHOL REJTŐ A LEGENDÁK SZERINT REGÉNYEIT ÍRTA, ÉS AZ ÉPPEN KÉSZÜLŐ REGÉNY KÉZIRAT-LAPJAIVAL FIZETTE A FOGYASZTÁST, AMIKET A PINCÉR A SZEMBEN LÉVŐ NOVA KIADÓNÁL VÁLTOTT BE. A VALÓSÁGBAN NEM EZ VOLT A MUNKAMÓDSZERE: OTTHON GÉPIRÓNŐKNEK HUZAMOSAN DIKTÁLTA, MAJD KÉZZEL KORRIGÁLTA MŰVEIT, MIELŐTT KIADÓJÁNAK, MÜLLERNEK ÁTADTA VOLNA.

AZ ÍRÓ EMLÉKÉT MEGIDÉZŐ TÁRLAT KÉPEI A ZSIDÓ MÚZEUM ÉS LEVÉLTÁR ARCHIVUMÁBÓL

KORCSMÁROS PÁL REKONSTRUÁLT KÉPREGÉNYE

A három barát, Csülök, Tuskó Hopkins és Senki Alfonz légionáriusként szolgál egy „kellemes” erődben. Életüket Potrien őrmester keseríti meg (és viszont!). De azt nem tudja megakadályozni, hogy „a három testőr” izgalmas és veszélyes kalandok során lovagi szolgálatot teljesítsen Ivonne Barré, fiatal francia hölgy oldalán, a Török szultán „hatásos” segítségével…

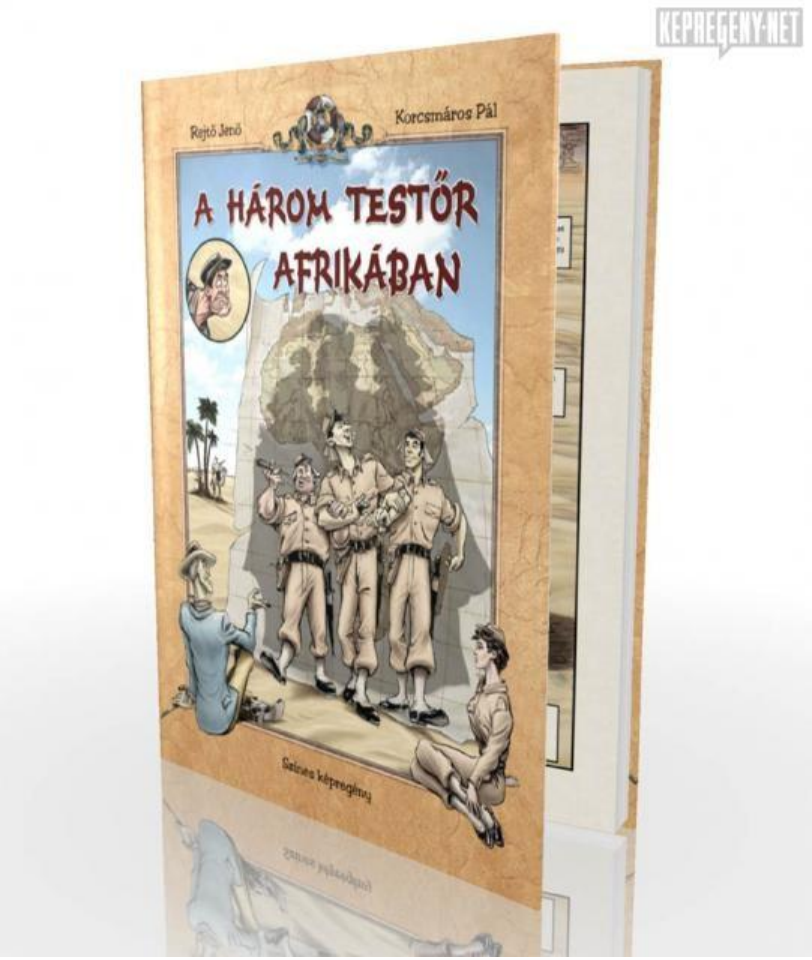

A HÁROM TESTŐR: CSÜLÖK, TUSKÓ HOPKINS ÉS SENKI ALFONZ

NÉPSZERŰSÉGE: „AZ EMBEREK SZINTE MEGFELEDKEZVE AZ EGYRE JOBBAN ELSÖTÉTÜLŐ ÉGRŐL, HIVATALOKBAN, VILLAMOSON, AUTÓBUSZON, ÉS MEGÁLLVA, EGY LÁMPAOSZLOP MELLETT, KEZÜKBEN VALAMELYIK RONGGYÁ OLVASOTT PÉHOVÁRDDAL RÖHÖGTEK ÉS RÖHÖGTEK."

- Jókai olvasottságával vetekszik;
- Mintegy 60 regény és több mint 200 vígjáték, kabaré, bohózat szerzője;
- Műveiből 5 film készült;
- Regényei (látszólag) humoros/bűnügyi történetek, légiós- illetve western-regények;
- Kezdetben ponyvaként terjedtek;
- Népszerűsége a múló évtizedekkel egyre nő, és egyaránt népszerű az alig olvasók tágas és az irodalmi ínyencek szűkös köreiben

„AZ IRODALMI KÁNON SZNOB ÉS KONZERVATÍV”

- „A mi irodalmi kultúránknak mindig gyanús volt, ha valaki szórakoztató, könnyed, pláne, ha humoros. És Karinthy még olcsóbban megúszta, mint jó cimborája, Rejtő Jenő, akiről tulajdonképpen tudomást sem vesz az irodalomtörténet. Szoktam mondani, ha Rabelais vagy Hasek magyarnak születik, P. Howard sorsára jut.”

(Cserna-Szabó András)

- „Az irodalomtörténet nemcsak azt nem vette tudomásul, hogy tehetséges író volt, hanem még azt is alig, hogy egyáltalán élt. Még annyira sem becsülték, hogy lebecsüljék.”

(Veres András)

REJTŐ ÉLETMŰVE ABSZURDBA HAJLÓ NYELVI TALÁLÉKONYSÁGA MIATT ELŐBB AZ ALTERNATÍV IRODALMI KÖRÖK KEDVENCE, MAJD MÁR-MÁR A KÁNON RÉSZE. (MIKÖZBEN LÉNYEGÉBEN UGYANAZOK AZ EMBEREK OLVASSÁK, MINT RÉGEBBEN – JÓ TANULSÁGA EZ A SAJÁT SZEREPÜKET GYAKRAN TÚLÉRTÉKELŐ IRODALOMTÖRTÉNÉSZEKNEK)

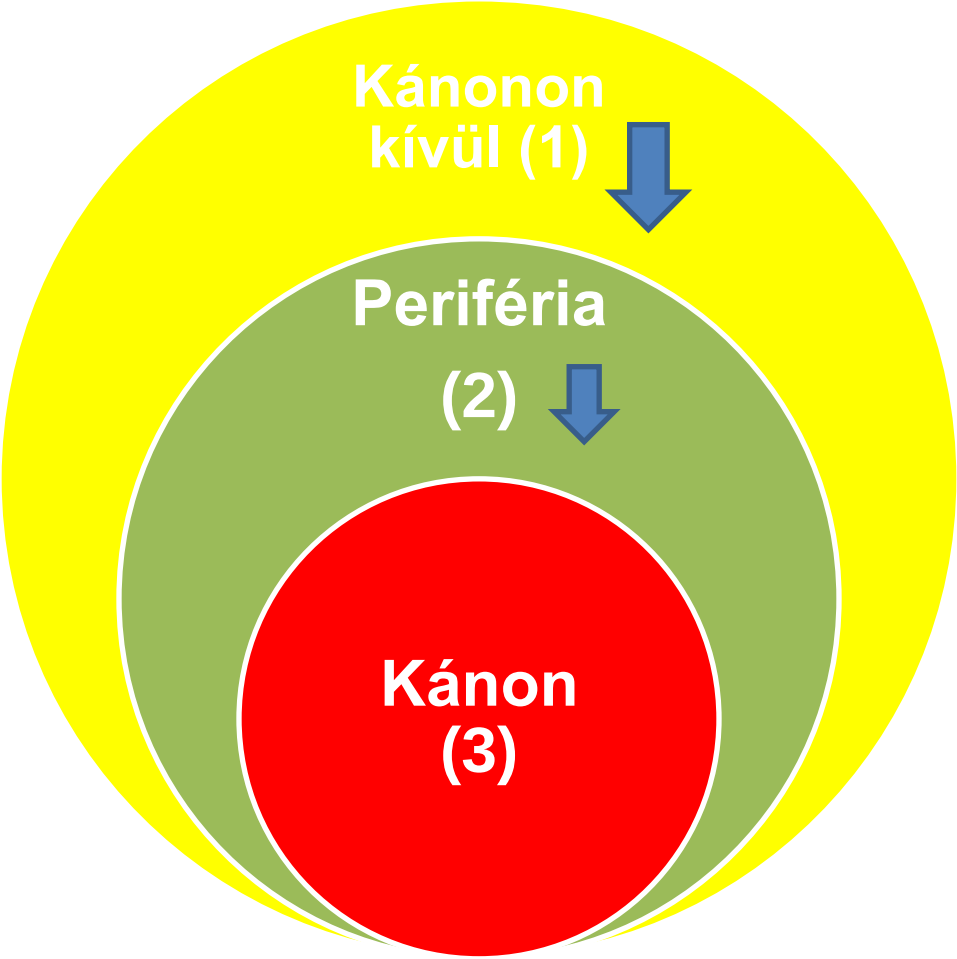

RECEPCIÓ (BEFOGADÁS)-TÖRTÉNET

- 1. Rejtő regényeit filléres füzetek formájában, ponyvaként terjesztik, vagy folyóiratokban részletenként, s egyre többen olvassák, miközben a kritika vagy nem vesz tudomást róluk, vagy ellenségesen viszonyul hozzájuk;
- 2. Pályakezdő fiatal írók, irodalmi körök a bemerevedett kánontól való elkülönülés jeleként tűzik zászlójukra Rejtő szlogenjeit, s tanulnak az író nyelvi leleményességéből;
- 3. Egyre kínosabbá válik agyonhallgatása, s az utóbbi 20-30 évben mélyreható tanulmányok sora tárja fel értékeit, s ismeri el, hogy Rejtőnek helye van az elismert írók sorában.

„EGY REJTŐ REGÉNYNEK MINDIG LEHET TUDNI A VÉGÉT, DE EGY REJTŐ MONDATNAK SOHA”

(VERES ANDRÁS)

- A 60-as években több Rejtő-mondat már-már közhelyként, állandó idézetként élt a magyar nyelvben, néhányuk máig használatos;
- Regényei az angolszász kalandregények – nyelvileg igen igényes, igen eredeti – adaptációi, amelyeket a kabaré műfaji sajátosságaival elegyített és kitágított;
- Mindig a meglepetés erejével hat, senki sem az, akinek látszik, vagy akinek mondja magát: állandóan nevet, jelmezt, járművet, identitást cserélnek (l. Rejtő!);
- Sikerének kulcsa az a derűs életfilozófia, amely a háború előtt, után és később állandó igazodási pontként szolgált olvasók millióinak;
- Valamint az is, hogy Rejtő nem akart eleget tenni a magyar magas irodalom folyamatos vigyázzállást diktáló elvárásainak, hanem önálló stílust teremtett;

PISZKOS FRED, A KAPITÁNY

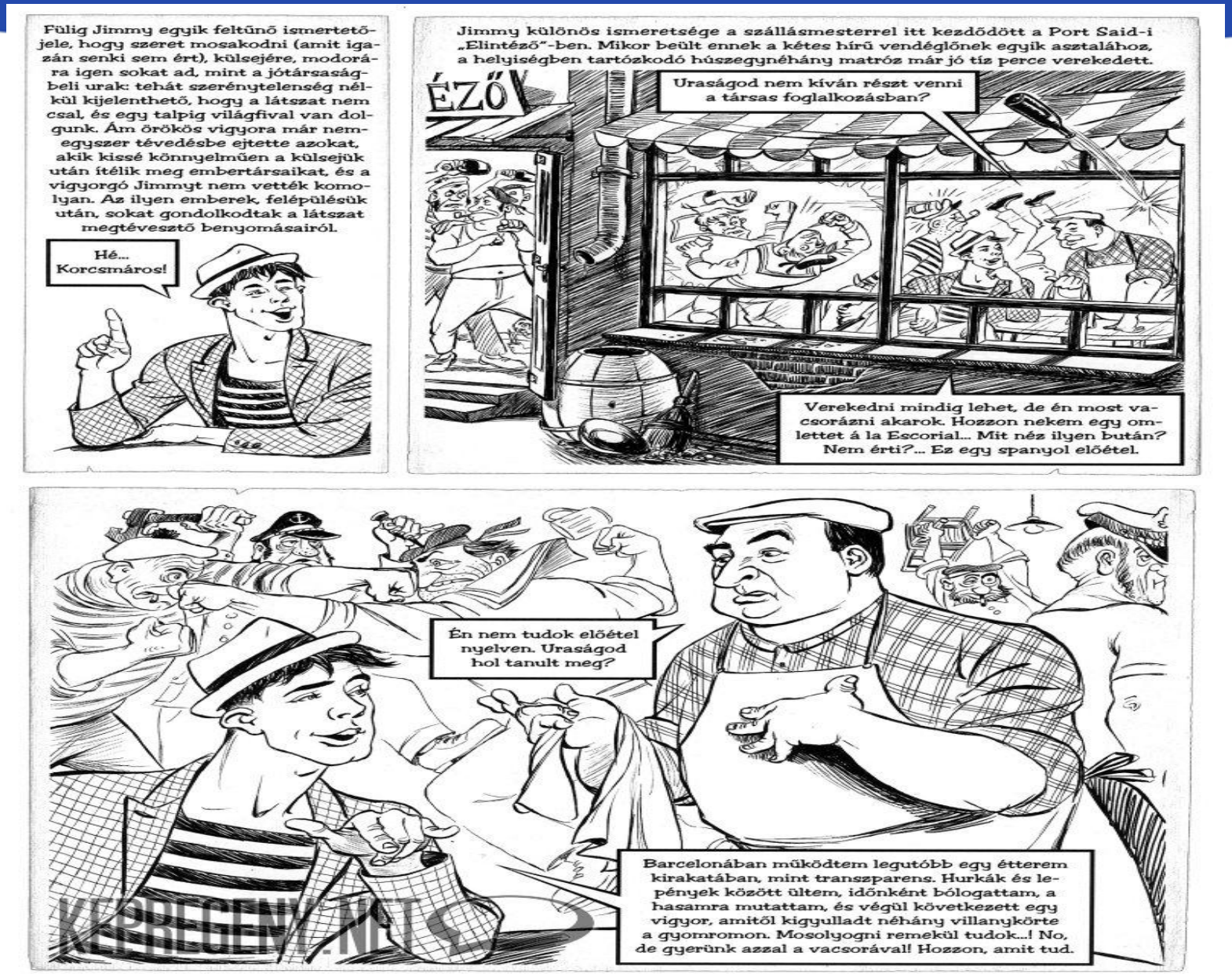

„AKKOR ELHATÁROZTAM, HOGY NAPLÓT ÍROK (…) A FŐ, AHOGY MONDANI SZOKTÁK, A SZÉPIRODALOM. MERT NAPLÓT ÍRNI, EZ KÉSŐBB KIDERÜL, MINT EGY TETTES: AZ SZÉPIRODALOM” (FÜLIG JIMMY)

- **A napló (és a levelek)**: **valódi stílusparódiák**:
- Permanensen fennálló, következetlen **helyesírási hibák**: *kiráj, felsék*, *főt téren, mek voltak, gyön, fojóba, maj megőrült, részvén, eszt* stb;
- **Stilisztikai inkoherenciák**: *van szerencsém őszinte sajnálattal*, *azonnal Honkongba mentem, mert ott sincs semmi dolgom*;
- Előkelősködő, **régies igealakok**: *kibontám, tevék, foga, leüté, kirablá, mit tevék*;
- Bizonyos szavak **ellentétes értelemben** való használata: *Nekem nagy strapa a tétlenség*, *ez most aktuális majd néhány nap múlva*;
- Szavak és fogalmak **népetimológiás elferdítései**: *házasállamtartás, törvény bepikkelyezése, részvények folyama árbaesett, jó folyamár, üres formalinság*;
- **Tulajdonnevek torzításai**: *Gombperec hídlakó v hidegló*, *Nono-Holasztárlulu, Alva Rez; Titkos SzolgáK*;

ÉRTELMEZÉS:

- Első látásra **faragatlanság**ból fakadónak **tűnő** jelenség;
- Jelentősége inkább a **nyelv általi meghatározottság** kategorikus **visszautasításá**ban rejlik;
- Felfogható egyfajta **speciális nyelv**nek is, ami Fülig Jimmy (és más szereplők) részéről „tökéletesen normális **különbségtételi eljárás**";
- Tökéletesen **kivonja magát** a társadalmi-kulturális, és így **a nyelvi törvények hatalma alól**, éppúgy, ahogy az államapparátusok fennhatósága alól is;
- **Saját identitásának kialakítása** terén szinte maximális **önrendelkezés**sel bír;

MOST KAVARJA EZ VAGY NEM KAVARJA?

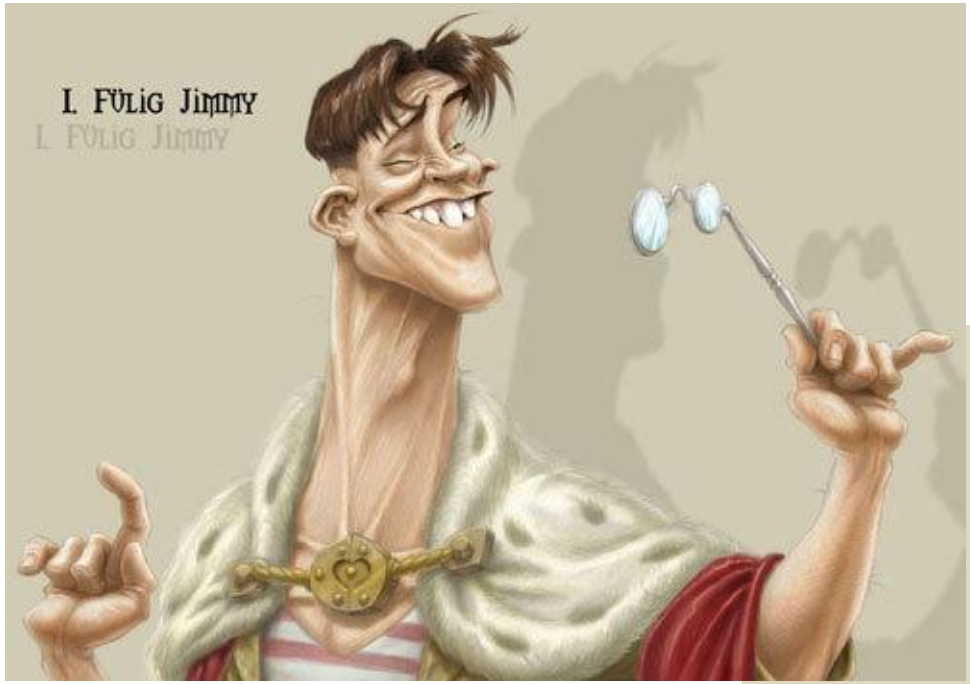

A KRITIKA ÚGY VAN REJTŐVEL, MINT FÜLIG JIMMY PISZKOS FREDDEL: „KAVARJA EZ ITT A DOLGOKAT, VAGY NEM KAVARJA?”

- A Rejtő-szövegek eleve határterületre pozícionálják magukat, hiszen a tömegirodalom (kánonon kívüliség) és ezzel szoros összefüggésben a műfajiság (kánonnal való kapcsolat) kettős bélyegét viselik;
- Műfajtudatos (tehát eredeti író) vagy ösztönös műfajélmény felhasználója- e Rejtő?
- Ez a disszonancia jelentkezik a szakirodalom bizonytalanságaiban: ponyva vagy álponyva, ponyvaparódia?

„A NAGY ÁTVÁGÁS” (KÁLMÁN C. GYÖRGY)

- R. egyszerre szolgálja ki a szórakoztató irodalommal szembeni olvasói elvárásokat, és épít destruktív elemeket műveibe;
- „Az irónia felségterületére toloncolja az elemzőt.”
- Nemcsak azért nehéz írni róla, mert humoros szerző – ez pedig zavarba hozza az értelmezőt -, hanem azért is, mert óriási népszerűségét egyszerre köszönheti konvencionális és romboló vonásainak;

KOCSMÁROS PÁL ILLUSZTRÁCIÓI

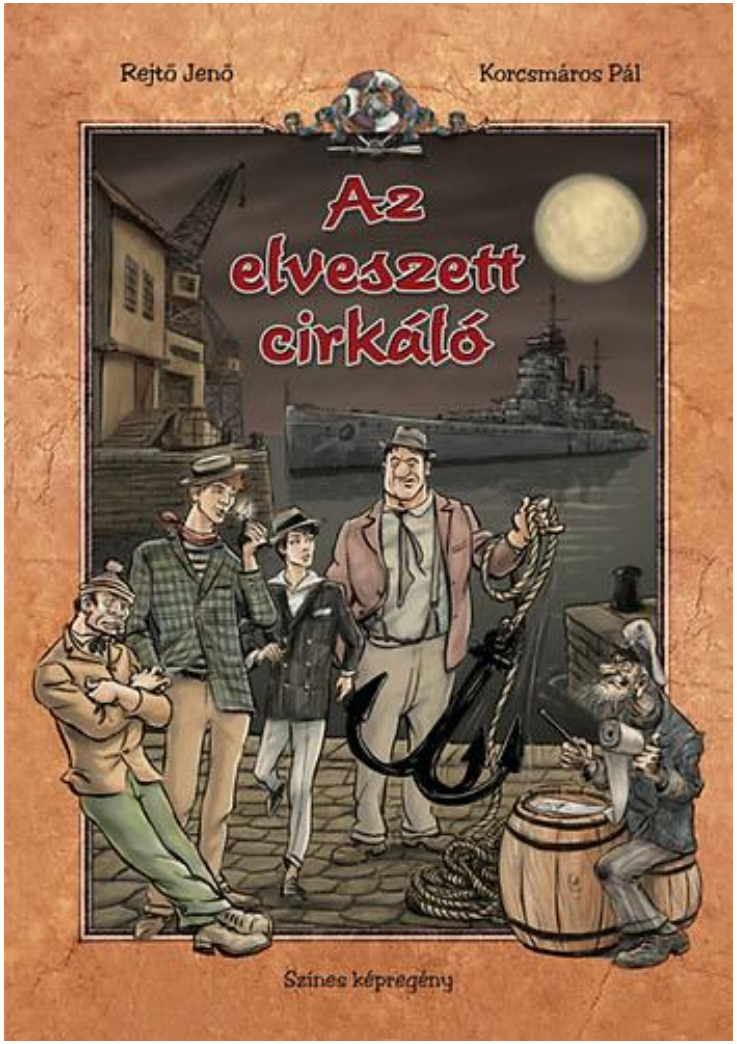

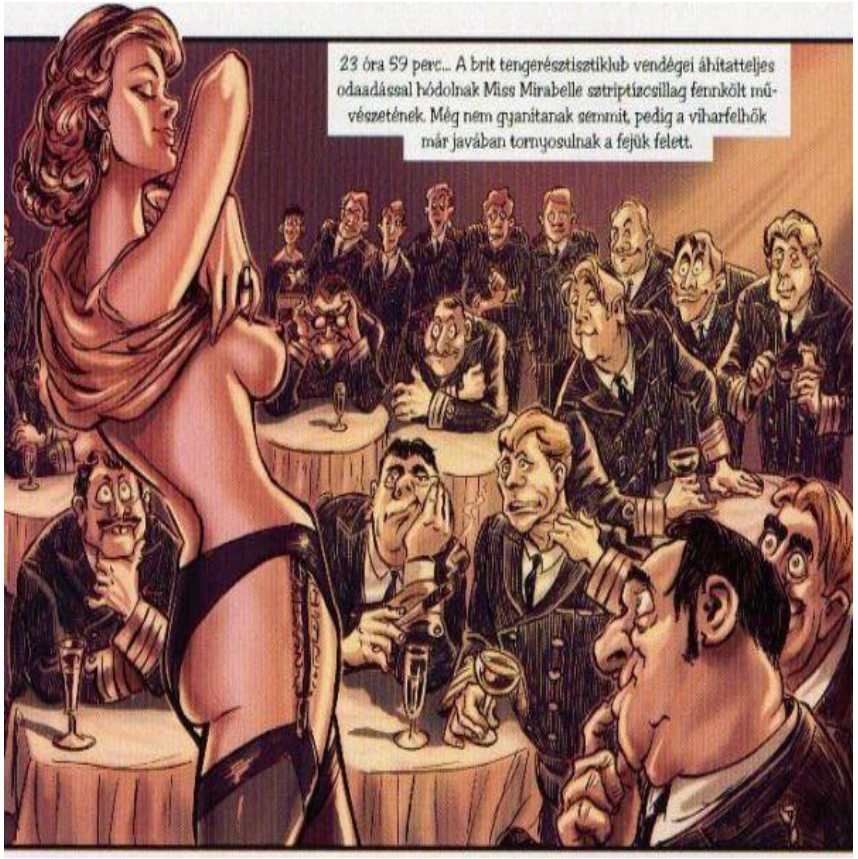

- R. A mögöttes értékrendet (a kalandregény műfaji konvencióit) érvényben hagyja, hiszen nem szatírát ír, ugyanakkor mesterien felhasználja (a szó mindkét: a semleges újrahasznosító és a manipulatív értelemben is) kifigurázásra;
- De „miért ne lehetne elfogadni, sőt írói érdemnek tekinteni, hogy Rejtő tökéletesen ismerte és fölényesen tudta mozgásba hozni a műfajra jellemző fordulatos, hatásvadászó gépezetet?” – kérdi Veres András;
- R. a krimi elbeszélés-struktúráját lebontva építi fel saját narratíváját, illetve egyszerre erősíti és kérdőjelezi meg a szubjektum és a műfaj identitását;

AZ ELVESZETT- ÉS *A MEGTALÁLT CIRKÁLÓ* KÉPREGÉNY VÁLTOZATAI

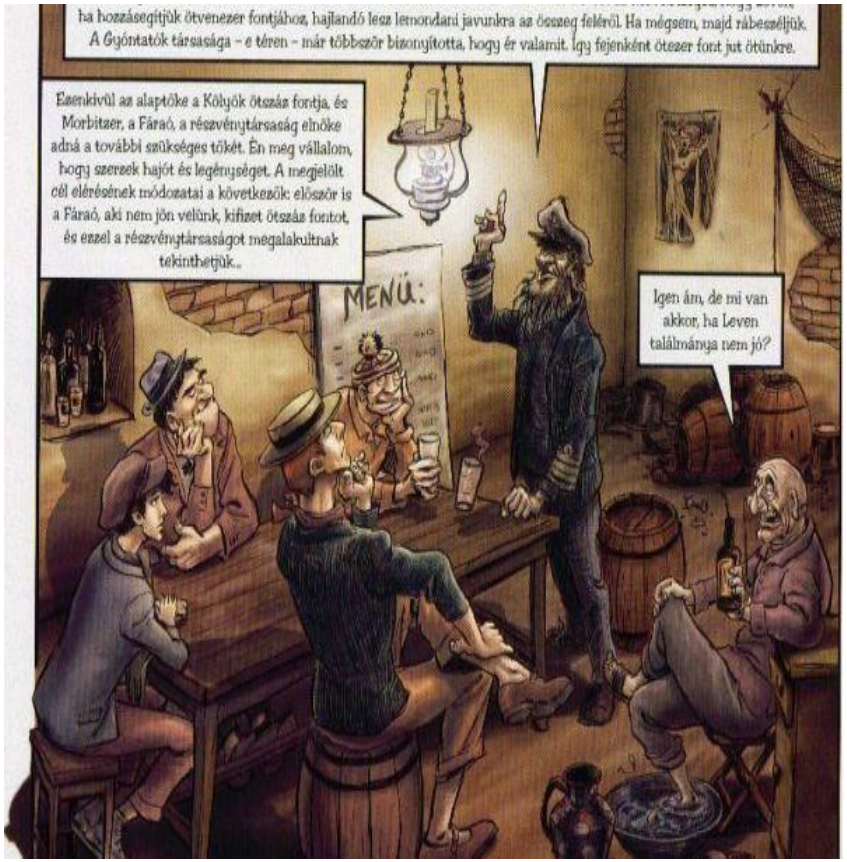

A REGÉNY, MINT TÁRSADALOMBÍRÁLAT (PISZKOS FRED)

- a regény alapsémája egy hatalmi vetélkedés: három különböző érdekcsoport küzd a Boldogság-szigetek birtoklásáért
  - **mindenki**, akinek van lehetősége (még nagyobb) **hatalmat szerezni**, erre kísérletet is tesz (*általános társadalombírálat*)
  - minden aspiráns mögött nagyhatalmi támogatók állnak, vagyis **tulajdonképpen a nagyhatalmak versengenek egymással**
    - a St. Antoniók mögött Anglia
    - Alvarez mögött Amerika áll
    - (a legesélytelenebb Warinst támogatják az őslakosok – de az ő érdekeiket senki sem nézi)

PISZKOS FRED 2.

- a nagyhatalmak **saját ideológiájuknak megfelelően** támogatják az egyes aspiránsokat
  - a monarchikus berendezkedésű Anglia a királyi családot (St. Antoniók)
  - a demokratikus USA a nagypolgár-demokrata Alvarezt

- → Rejtő zseniálisan látja meg a nagypolitikai történések mozgatórugóit, és kritikája ma is érvényes: az **USA pl. mindig a demokratikus ideológia terjesztésével indokolta (és indokolja) gazdasági térnyerését** – gondoljunk csak közel-keleti ténykedésére, melyet valójában nem a diktatórikus rendszerek elleni fellépés, hanem az olaj feletti ellenőrzés biztosítása indokolja…

PISZKOS FRED 3.

- a regény emellett két eltérő társadalmi réteget mutat be: az **alvilágot és a felvilágot**
  - a bűnözők és csavargók világa és a felső tízezer világa **hasonlít**:
    - mindkettőt a **pénz és a hatalomvágy mozgatja**
    - mindkettő bűntől fertőzött, **kriminalizált**
- → vagyis Rejtő kritikája szerint **a társadalom minden rétege hasonlóan romlott**

PISZKOS FRED 4.

– ugyanakkor alaposabban szemlélve **különbség** is észlelhető
  - a **felső tízezer teljesen elvtelen**nek tűnik, és **gátlástalan** is: a legkomolyabb bűnöket (pl. gyilkosságokat) ők követik el (vagy „rendelik meg”)
  - ezzel szemben az **alvilágot** inkább **kisstílű** bűnözők alkotják, akik között ráadásul egyfajta **betyárbecsület** is él, ráadásul **elismerik egymás erényeit** (ész, erő), vagyis, ha nagyon elemi szinten is, de működik köztük **egyfajta morál**

REJTŐ A KOMIKUM MÉRNÖKE - REJTŐT VEGYÜK KOMOLYAN!!!

- Mesterien alkalmazza a nyelvi- , a jellem- , és a helyzetkomikum sajátosságait;
- Így válnak szövegei folyamatos gegparádévá (geg = a cselekményeket összefűző abszurd, mesterséges logika kölcsönzi a komikumát), burleszkké;
- Fordulatos regénycselekményei, valamint filmszerű vágástechnikája a Bud Spencer-Terence Hill-filmekre emlékeztetnek;

A JELENKOR FELŐL:

- A Rejtő-regények valóságos társadalom-paródiák, amelyekben az író – korát megelőző módon – feszegeti ideológia / hatalom / identitás / egyén viszonyát;
- Hősei azon kívül, hogy kalandjaikkal szórakoztatnak, módot találnak arra, hogy életüket nagyobb szabadságfokon műveljék, mint az „átlagember”, kibújva az ideológia és a hatalom mindent felügyelni akaró uralma alól, meghibásodást okozva annak gépezetében;
- A Piszkos Fred-tetralógiában például az adott kor neokantiánus moralizálásából viccet csinál, és az eredeti kanti érték, az Ész, aminek ál- vagy fedőneve Piszkos Fred centrális értékként jelenik meg;
- Bebizonyosodik, hogy a társadalom csúcsán és perifériáján élők között sok hasonlóság, sőt átfedés is van.

ÖSSZEGZÉS

- Rejtő munkássága úttörő jelentőségű mind a ponyvairodalom kifigurázása, mind a mélyebb értelmek, így a szubjektum identifikálásának terén is;
- Regényei – nyilvánvaló hiányosságaik mellett is (amelyek a sietség miatti alapos korrektúra-hiányból fakadnak) – egységes mélystruktúrájú, társadalomtudományos megalapozottságú, esztétikai értékeket is hordozó irodalmi művek.

SZAKIRODALOM

- Sándor Zsuzsanna, *A szelíd dúvad. Rejtő Jenő legendája*. http://www.269ora.hu/arte/rejto-jeno-legenaja-35368.html?f
- Bánki Éva, *„Ez a jó Anglia sem a régi…,* http://www.jogazda.sk/szemle/index.php?option=com_content&task
- Vígh Bence, *Szubjektum és hatalom viszonya Rejtő Jenő regényeiben*. http://www.scribd.com/doc/61354734/13/Irodalomjegyzek
- Harmat Árpád Péter, *Rejtő Jenő, a magyar humor legnagyobbja, a regényírás utánozhatatlan alakja.* http://www.tortenelemklub.com/erdekessegek/jegyzetek/133-rejt-jen-a-magyar-humor-legnagyobbja
- Hegedűs Géza, *Az utolsó szó jogán. Bevezető*. http:/www.literatura.hu/irok/xxszazad/euproza/rejto_jeno.htm
- Szitányi György, Rejtő világa, http://www.berzsenyi_tarsasag.hu/index.php?id
- Cserna Szabó András, Helyére kerül-e valaha Rejtő Jenő? http://www.mtv.hu/modernkepmesek/cikk.php?id=189794
- Veres András, *A ponyva klasszikusa*, in *A magyar irodalom történetei*. III. Főszerk. Szegedy-Maszák Mihály, Gondolat Kiadó, Bp. 2007

MISKOLCI EGYETEM
UNIVERSITY OF MISKOLC

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Strukturális és Beruházási Alapok

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE